

UDC: 347.61/.64:94(37)

321.61:929 Август Г. Ј.

CERIF: H210, H300, S130

DOI: 10.51204/HLH_25101A

Милош ИВКОВИЋ*

АВГУСТОВО БРАЧНО ЗАКОНОДАВСТВО

*Овај рад анализира кадукарне законе које је Октавијан Август донео као део ширих реформи усмерених на обнову традиционалних римских вредности након проласка Римске републике и успостављања принципатија. Посебан фокус је стављен на законе *lex Iulia de maritandis ordinibus* и *lex Papia Poppaea*, који су имали за циљ подстицање бракова и рађања деце међу римским грађанима, као и сиречавање демографској пада и моралне декаденције. Рад истражује историјски контекст у којем су ови закони донети, њихове кључне одредбе и механизме спровођења, као и реакције римској друштва на њих. Такође, разматрају се практични изазови у примени ових закона, њихова ефикасност, као и друштвене и економске последице које су произиле из њихове имплементације. На крају, анализирају се разлози збој којих ови закони, упркос амбициозним циљевима, нису успели да остваре жељене ефекте, као и њихов утицај на даљи развој римској правној и друштвеној систему.*

Кључне речи: Октавијан Август. – Друштво. – *Lex Iulia de maritandis ordinibus*. – *Lex Papia Poppaea*. – Вредности.

1. УВОД

Време пропасти Римске републике и успостављање новог уређења – принципата, представља један од кључних периода у римској историји. Принципат је у почетку био схваћен као прикривена

* Студент прве године основних академских студија на Правном факултету Универзитета у Београду, milosivkovic011@outlook.com. Овај рад је развијен из семинарског рада за стручну групу из предмета Римско приватно право којом је руководила проф. др Валентина Цветковић Ђорђевић, на Правном факултету Универзитета у Београду, у оквиру прве године основних академских студија.

монархија, али је временом, услед делатности каснијих императора, прерастао у отворену монархију. Доласком Октавијана Августа (*Gaius Iulius Caesar Octavianus*) на власт није дошло само до смене на челу државе, већ и до дубоких друштвених и политичких промена које су утицале на читаву Римску империју. Након дугих година грађанских ратова и друштвених немира, Октавијан Август је успоставио *pax Romana* – период дугог мира, који је био пресудан за опоравак и стабилност римске државе. У оквиру ових промена, као део напора да се врате вредности из периода Републике, Август је увео низ закона који су регулисали друштвене и породичне односе, а неки од тих закона били су *lex Iulia de maritandis ordinibus* и *lex Papia Poppaea*, који носе назив кадукарни закони – *leges caducariae*. Доношење ових закона није било случајно, већ је представљало део ширег напора да се обнове старе римске вредности које су биле у опадању током последњих деценија Републике. За време грађанских ратова и након успостављања принципата Рим је био дубоко захваћен друштвеном и моралном декаденцијом. Политичка нестабилност, економски проблеми, као и дисторзирана друштвена структура, довели су до губитка многих традиционалних римских идеала, као што су породичне вредности и друштвене врлине, на којима је Република била саграђена. Као део ових реформи, Август је донео и низ других закона који су се односили на морал и друштвене врлине, као што је *lex Iulia de adulteriis coercendis*. Иако су ови закони имали за циљ обнову традиционалних вредности Римске републике и регулисање важних аспеката друштвеног живота, њихово спровођење у пракси представљало је значајне изазове. Закони као што су *lex Iulia de maritandis ordinibus* и *lex Papia Poppaea*, о чијим ће одредбама бити речи даље у раду, изазивали су дубоке социјалне и економске последице, које су често биле у сукобу са новим друштвеним и економским реалностима које је донело новоуспостављено уређење.

У раду ће бити анализиран Августов покушај регулације друштвених односа пре доношења кадукарних закона, као и саме одредбе и циљеви закона. На крају, истражићемо зашто су ови закони, упркос својим амбициозним циљевима, били неуспешни и какви су били дугорочни ефекти њиховог спровођења на римску државу.

2. РАЗВОЈ ЗАКОНОДАВСТВА ПРЕ ДОНОШЕЊА КАДУКАРНИХ ЗАКОНА

Још је Гај Јулије Цезар (*Gaius Iulius Caesar*) уочио проблем моралне деградације и пада наталитета код Римљана. Због овог проблема је при додели земље (59. године пре нове ере) предност у подели да-

вао грађанима који имају троје и више деце (*quibus terni pluresve liberi essent*).²

Иако је Цезар поставио темеље за законске реформе које су имале за циљ директно утицање на приватни живот грађана, због своје превремене смрти није успео да их реализује. Овакав подухват је захтевао дубље промишљање, стратегију и више времена него што је Цезар имао на располагању. Његова смрт је прекинула овај процес, али је он оставио трајан утицај на политичке идеје које ће касније наставити његов наследник, Октавијан Август (*Gaius Iulius Caesar Augustus*). За разлику од Цезара, Август је имао и време и ресурсе који су били неопходни да се адекватно приступи овако комплексном проблему.

Јулије Цезар је у римској историји познат као изванредан вођа, али и као један од најзначајнијих зачетника апсолутистичке власти у Риму. Поред својих војних и политичких успеха, био је уплетен у бројне љубавне скандале, који су углавном имали политички контекст. Бракови, прељубе и разводи били су чести међу члановима виших слојева, неретко као средство политичког маневрисања. Тако се, на пример, Сула (*Lucius Cornelius Sulla Felix*), римски диктатор, женио чак пет пута. Његова прва супруга била је кћерка врховног свештеника Метела (*Lucius Caecilius Metellus Delmaticus*), док је његова последња супруга била Валерија (*Valeria Messala*), кћи Валерија Месале (*Marcus Valerius Messalla Niger*), познатог римског политичара.³

Цезар је такође био познат по својим љубавним везама које су понекад имале политичку позадину. Најпознатија је била његов брак са Сулином кћерком, што је био део ширег политичког плана и савеза. Такође, Цезар је имао афере са женама својих савезника, попут Марка Краса (*Marcus Licinius Crassus*) и Помпеја (*Gnaeus Pompeius Magnus*), који су заједно са њим сачињавали први тријумвират.⁴ Љубавни скандали везани за Цезара постали су и тема народних песама. Римски војници у Галији певали су стихове: „Грађани, бдијте над женама, наилази ћелави прељубник“ (*Urbani, servate uxores: moechum calvum adducimus*),⁵ у којима су на веома сатиричан начин осликавали Цезарове афере. Постоји и податак да је Цезар предложио плебејском трибуну Хелвију Цини (*Gaius Helvius Cinna*) закон којим би Цезару, у сврху побољшања наталитета, било допуштено да се ожени сваком женом коју хоће и са толико њих колико хоће, због чега га

2 Tac. *Ann.* 3.28.1; Suet. *Caes.* 20.

3 Zdeslav Dukat, *Plutarh. Usporedni životopisi*, August Cesarec, Zagreb 1988, Sula, 6, 35.

4 Suet. *Caes.* 50.

5 Suet. *August.* 51.

Курион (*Gaius Scribonius Curio*) назива „мужем свих жена и женом свих мужева“.⁶

Након доласка на власт, Октавијан Август је усвојио нове приступе у регулисању друштвених и моралних питања, схватајући да ће Римљани тешко прихватити радикалне промене. Извукавши поуке из Цезарове смрти и реакција народа на његове реформе, Август је био опрезнији у спровођењу својих планова.

Противници оваквог регулисања брака и полног морала били су бројни, али и гласни. Реакцију Римљана на овакав подухват најбоље осликава опаска Жида: „Римски народ, који са ђутљивом равнодушношћу присуствује пропадању свих његових слобода, револтира се онда кад се покуша задирање у његове мане“.⁷

Одмах по Августовом повратку у Рим, 29. године пре нове ере, започет је процес доношења брачног законодавства. Овај подухват су хвалили и знаменити песници тога доба, као што су Вергилије (*Publius Vergilius Maro*) и Хорације (*Quintus Horatius Flaccus*), који су својим делима често пружали подршку моралној рестаурацији Рима. У једној од својих ода Хорације указује на моралне проблеме које је препознао и сам Август. Он хвали морал и част жена варварских Гета и Скита, истичући их као супротност раскалашности римских жена. Овом одом Хорације директно упућује Августу поруку о потреби увођења реда у Риму и позива га да „зло исече у корену“.⁸

Позиви песника и истомишљеника послужили су Августу као повод за почетак акције, која изгледа започиње већ 28. године пре нове ере. Уследио је покушај доношења закона из области брачних односа, који није ступио на снагу. Подаци о том закону су веома оскудни, због тога је скоро немогуће одредити тачну садржину овог закона као и годину када је овако амбициозан пројекат покренут. Дион Касије (*Lucius Cassius Dio*) помиње један Августов едикт из 28. године пре нове ере којим је при избору управника провинција у империји предност давана особама с децом и особама које су у браку.⁹

На основу историјских извора, као што су Дион Касије и Светоније (*Gaius Suetonius Tranquillus*), као и анализа савремених историчара попут Ома (*Léon Homo*), можемо разјаснити контекст и последице покушаја који је Октавијан Август предузео у вези са регулисањем друштвених и моралних односа, нарочито у области брачних закона.

6 Suet. *August.* 52.

7 Paul Gide, *Etude sur la condition privée de la femme*, L. Larose Et Forcel, Paris 1885, 150.

8 Хорације, *Oge*, према: Léon Homo, *Problemes sociaux de jadis et d'a present*, Flammarion, Paris 1922, 243.

9 Dio *HR* 53 и 13.

Како Омо наводи, Август је користио Метелин говор из 131. године пре нове ере као инспирацију и снажан подстицај својим реформама, којима је тежио да обнови старе римске вредности и институције. Метелин говор, који је наглашавао важност брака и рађања за опстанак и снагу Римске републике, постао је симбол потребе за моралним препородом, а Август је често истицао његове идеје како би легитимисао своје реформе пред Сенатом и народом.¹⁰ Светоније каже како је Август овај говор често износио пред Сенат, и да је тај исти говор, или њему сличан, објавио у граду.¹¹

Ипак, и поред снажног залагања, Августова иницијатива није одмах донела очекиване резултате. Снажан отпор долазио је како од сенаторске класе, која је настојала да сачува своје привилегије и избегне наметање нових ограничења, тако и од ширих друштвених слојева, нарочито од младих нежења који су сматрали да су закони претерано рестриктивни. Овај отпор је кулминирао неуспелим покушајем доношења закона, о чему сведочи и Светоније, напомињући да су неке одредбе морале бити ублажене како би се избегле озбиљније кризе.¹²

Август је, међутим, наставио своје напоре кроз серију каснијих закона, укључујући *Lex Iulia de maritandis ordinibus* и *Lex Papia Poppaea*, који су имали за циљ да подстакну брак и рађање, а истовремено кажњавају нежење и парове без деце. Ови закони су постали део шире стратегије јачања породичних вредности и обезбеђивања демографске стабилности римске државе, која је била угрожена падом броја римских грађана и смањењем броја породица које су имале децу.

3. ДОНОШЕЊЕ КАДУКАРНИХ ЗАКОНА

Август је у свом тестаменту о законодавној делатности рекао: „Доношењем нових закона вратио сам обичаје предака, који су у нашој пракси већ почели да се губе“.¹³

Овим он указује на своју намеру да обнови старе законе који су чинили основу римског друштва, али су временом почели да се занемарују услед социјалних и политичких промена. Август је настојао да оживи традицију, чиме је желео да обнови стабилност и очува вред-

10 L. Homo, 243–244.

11 Suet. *August.* 89.

12 Suet. *August.* 34.

13 Frederick Shipley (English translation), *Velleius Paterculus. Compendium of Roman History. Res gestae Divi Augusti*, Harvard University Press 1924, 359.

ности које су, по његовом мишљењу, кључан аспект за одржавање реда и друштвеног поретка у Риму. Светоније наводи да је Август годинама био посвећен законодавним реформама. Неке законе је ревидирао, а неке је писао изнова, попут закона о раскоши и закона о женидби различитих сталежа. Овај последњи закон био је специфичан по томе што су одредбе у њему биле строже од одредби у осталим законима. Под притиском јавности, Август је био приморан да ублажи неке мере – продужењем рока за поновну женидбу на три године и повећањем награда за склапање брака. Рок за поновну женидбу односио се на удовице и удовце који су били у обавези да склопе нови брак у одређеном временском периоду после смрти супружника, иначе би трпели правне последице, попут губитка права на наслеђе. Упркос ублажавању, опозиција овог закона достигла је врхунац када су витезови захтевали његово потпуно укидање. Август је, под притиском, покушао да апелује на емоције грађана, показујући им децу Германика (*Germanicus Iulius Caesar*) као пример породичне врлине. Чак и након овог геста, уочио је да се одредбе закона заобилазе зарукама са премладим женама и честим мењањем вереница. Ове праксе су омогућавале да се избегне стварна обавеза уласка у брак, иако су формално испуњавани услови закона. Због овога је било потребно додатно изменити закон, скратити време веридбе и ограничити честе разводе како би се закон спровео у дело. Ове измене су имале за циљ да осигурају да закон не буде заобилажен и да се заиста стимулише дугорочна стабилност бракова и породице.¹⁴

Августова борба за промену навика Римљана у погледу брака и породице није била ни кратка ни лака. Омо то веома добро илуструје када каже да је „крсташки рат Августа против депопулације трајао четрдесет и три године“.¹⁵ С обзиром на то да је постојао значајан отпор грађана, може се јасно утврдити не само карактер закона, већ и контекст и окружење у којем су ти закони донети, што нам омогућава да боље разумемо мотивацију законодавца и друштвене прилике које су утицале на доношење тих норми.

3.1. *Lex Iulia de maritandis ordinibus*

Први покушаји доношења закона у области брачног морала одбачени су од стране сенатора и витезова. Због снажног противљења Август је, уз бројне дораде, успео да донесе закон тек десетак година касније. Једна од кључних измена била је уклањање одредбе која је забрањивала брак између еквестра и ослобођеника. Уместо тога, фо-

¹⁴ Suet. *August.* 34.

¹⁵ L. Homo, 243–244.

кусирао се на уређење процеса манумисије, увођењем регулације ослобађања робова. Овим потезом је вешто ограничио доделу грађанства само на оне од којих би Рим имао користи, осигуравајући да бракови између витезова и ослобођеника, уколико буду склопљени, буду иоле достојни.

У том циљу Август доноси *Lex Iunia*, којим је уведена нова категорија ослобођеника *Latina Iuniana*. Ова категорија је римским правницима стварала потешкоће у разумевању права које су поседовали Латини Јуниани, и у исто време је стварала конфузију због своје сличности са статусом ослобођеника *Latina Coloniaria*. Чувени римски правник Гај (*Gaius*) у *Институцијама* каже: „Познато ми је да се творци закона у овом погледу нису довољно јасно изразили“.¹⁶

Тачна година доношења *Lex Iunia* је дискутабилна. Иако је раширено мишљење да је закон донет за време Августовог наследника, императора Тиберија (*Tiberius Iulius Caesar Augustus*), око 19. године нове ере – нова истраживања Аткинсонове (*Kathleen Atkinson*) показују да је закон донет за време владавине Августа, око 17. године пре нове ере. Поједини аутори чак тврде да је *Lex Iunia* ступио на снагу још 25. године пре нове ере.¹⁷

Поменуте промене у законима омогућиле су Августу да 18. године пре нове ере донесе пакет закона: *Lex Iulia de adulteriis et pudicitia* (закон о прељуби и стидљивости), *lex Iulia sumptuaria* (закон о раскоши) и *lex Iulia de maritandis ordinibus* (закон о обавези и о реду склапања бракова у оквиру различитих друштвених слојева). Последњи од њих највише подсећа на неуспеле законе поменуте у претходном делу. Омо истиче да је предложени *lex Iulia de maritandis ordinibus* садржао две основне одредбе: једну која је усмерена на строго кажњавање целибата код оба пола, и другу која предвиђа разне користи и награде за оне који склопе брак и имају децу.¹⁸

Август је предложио ова три закона Сенату с циљем да на прагматичан начин добије његово одобрење. Прва два закона из овог пакета била су углавном усмерена на жене, што је било прихватљиво Сенату. Надао се да ће представљањем та два закона усмерена на жене (закон о прељуби и закон о раскоши) – добити подршку за усвајање и трећег закона, *lex Iulia de maritandis ordinibus* (закон који

16 Edward Poste (Translation and Commentary), *Gaius. Institutes of Roman Law*, Clarendon Press, Oxford 1904, 295.

17 Kathleen M. T. Atkinson, „The Purpose of the Manumission Laws of Augustus“, *The Irish Jurist* 1966, 370. О тврдњама да је закон усвојен раније него што се обично мисли вид. Paul Girard, *Manuel elementaire de droit romain*, Librairie Arthur Rousseau, Paris 1918, 370.

18 L. Homo, 245.

се односи на обавезу и ред склапања бракова унутар различитих друштвених слојева).

Август је приликом излагања овог пакета закона пред Сенатом објашњавао које су користи од доношења тих закона, а Сенат је искористио прилику да нападне жене и њихов поглед на прељубу и луксуз.¹⁹ Међутим, неки сенатори су жестоко критиковали Августа, оптужујући га да он сам није супруг за пример. Они су му поручили да, ако заиста жели да реши тако комплексно питање као што је положај породице у Риму, мора прво да пружи лични пример. Вероватно су се позивали на луксузан живот који је водила његова супруга, као и на велики утицај који је вршила над Октавијаном. Сенатори су истицали да је зло потребно искоренити у самом зачетку, што је, наравно, подразумевало и начин живота који је водио Август.²⁰

Август је на ову критику одреаговао с огорчењем. Његова љутња није била само резултат личне увређености, већ и дубоке свести о томе како је његов однос са Ливијом (*Livia Drusilla*) био прецизно и пажљиво приказан од стране римских песника и хроничара. Он је увек поштовао Ливију и није дозвољавао да се њена личност и понашање омаловажавају, било у јавности или од стране политичких противника.²¹

Иако љут на ову критику, Август је остао прибран и није дозволио да га емоције одведу предалеко. Имајући у виду тежину ситуације и политичку важност својих реформи, на сенаторску критику је одговорио рекавши да за то зло он не може наћи лек. Овом изјавом Август је на суптилан начин указао на дубину и сложеност проблема с којим се Рим суочавао, али и на чињеницу да не може на све вредносне деградације да одговори само једним потезом. Својом упорношћу Август је успео да издејствује сенатску одлуку, чиме су на снагу ступила три закона, без формалног одобрења скупштине, како је то било уобичајено. Доношење ових закона покренуло је нови облик законодавства који ће током трајања принципата бити познат као сенатска одлука – *senatus consultum*.

3.2. *Lex Iulia de adulteriis coercendis*

Lex Iulia de adulteriis coercendis, закон донет вероватно у исто време кад и *lex Iulia de maritandis ordinibus*,²² представља први озбиљан покушај Рима да регулише породичне односе и приватни живот својих грађана, са посебним фокусом на прељубу. До тада су пи-

19 Suet. *August.* 61.

20 Suet. *August.* 62.

21 Suet. *August.* 62.

22 Dio HR 54.16.3. Младен Атанасијевић (превод с латинског), *Квиниј Хорације Флак. Целокујна дела I*, Народна библиотека „Вук Караџић“, Крагујевац 2005, 20–22.

тања о приватним породичним односима била искључиво у домену породице, али овај закон је означавао преломну тачку у којој је држава преузела активну улогу у регулисању ових аспеката живота, настојећи да обнови стару римску породицу по узору на републиканске вредности.

Разлози да доношење *lex Iulia de adulteriis coercendis* најбоље су осликани стиховима из Хорацијевих *Oga*: „Младе девојке веома рано почињу да вежбају љубавне вештине, а протеком година налазе све млађе и млађе љубавнике и са знањем мужа пружају им забрањене сласти. Деца рођена од таквих родитеља нису била у стању да, као њихови храбри преци војници-сељаци, победе Антиоха Великог, Пира и Ханибала Страшног.“²³

Овај закон је увео важне новине у схватању прељубе не само као приватног породичног питања, већ као кривичног дела које је било предмет јавног гоњења. Раније је прељуба је била питање које су решавали чланови породице, а усвајањем овог закона држава је преузела контролу над тим делом породичног живота.

Према овом закону жена је могла да буде правно одговорна за прељубу (*adulterium*). Сматрало се да је починила прељубу ако је општила с било којим мушкарцем који није њен муж. Мушкарац, с друге стране, није могао бити осуђен за прељубу у правном смислу те речи. Међутим, уколико би мушкарац имао односе са женом која је била у браку, сматрало се да је помогао у њеном преступу, али сам није био подложен истој врсти казне.²⁴ Овај правни оквир јасно одражава дубоко укоренење патријархалне вредности које су обликовале римско друштво.²⁵

Папинијан (*Aemilius Papinianus*) указује на то да је у *lex Iulia de adulteriis coercendis* употреба појмова *stuprum* и *adulterium* била мање више изједначена, али технички гледано термин *adulterium* се односио на однос с удатом женом, док је *stuprum* обухватао однос с девицом, удовицом или разведеном женом. Посебно је занимљиво што се у случају адултеријума нагласак стављао не толико на сексуалну неверу колико на могућност да жена роди дете зачето од човека који јој није муж, чиме се нарушава легитимност породичне лозе. Сам глагол *adulterare* у латинском језику рано је попримио значење „фалсификовати“, што сугерише да је жена прељубом постајала „искварена“ или „лажна“ попут фалсификованог предмета.²⁶

23 М. Атанасијевић, 25–32.

24 D. 48, 5, 34.

25 Earnest Cary, *Dionysius of Halicarnassus. The Roman Antiquities*, Harvard University Press / W. Heinemann Ltd, Cambridge - London 1960, 6–7.

26 Susan Treggiari, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Clarendon Press, Oxford 1991, 263.

Међутим, када је реч о санкцијама које су поједини чланови породице могли да изрекну затеченим особама у сексуалним односима, у пракси је *stuprum* често био предмет стриктних приватних казни, укључујући и смртну казну коју је могао изрећи *pater familias*.²⁷ Такође, син породице, уколико је био под очинском влашћу (*patria potestas*), имао је право да усмрти мушкарца који је починио прељубу са његовом сестром, ако га је затекао у том чину.²⁸

Супруг, с друге стране, није имао право да убије своју жену у случају прељубе, али је имао обавезу да се разведе и покрене кривични поступак против ње. Уколико то не уради, он чини кривично дело подвођења (*lenocinium*). Муж је могао да убије љубавника своје жене само ако је овај био нижег друштвеног статуса, а ако би убио своју жену – не би био кривично гоњен, али му то право није било изричито признато законом.

Последице за жену која је осуђена за прељубу биле су озбиљне: забрањен јој је брак са љубавником, губила је половину мираза, као и трећину своје посебне имовине (*parapherna*), коју је муж могао конфисковати. Поред тога, могла је да буде депортована на изоловано острво, и да притом изгуби римско грађанство. Љубавник је такође сносио тешке последице – депортацију на острво, а у случају да је био нижег друштвеног статуса, чак и осуђивање на рад.²⁹

У неким случајевима жене су овај закон на веома вешт начин злоупотребљивале тако што би се пријавиле као проститутке, као што је то учинила Вистилија (*Vistilia*), пореклом из угледне породице, која је изјавила да има право да се бави проституцијом према старом обичају, тврдећи да је само признање таквог порока довољно као казна за њу.³⁰

3.3. *Lex Papia Poppraea*

Како је већ напред објашњено, Август је током своје владавине наишао на највећи отпор од стране витезова, који су били главни противници његових закона о породичним и брачним односима. Ус-

27 Nina Kršljanin, „Adultery as a Crime in the Western World and Beyond: From a Man's Property to (In)Fidelity, from Discrimination to Decriminalization“, Dragica Vujadinović, Antonio Alvarez del Cuvillo, Susanne Strand (eds.), *Feminist Approaches to Law: Theoretical and Historical Insights*, Springer, Cham 2023, 132.

28 Paul Girard, *Pauli Sententiae. Textes de droit romain*, A. Rousseau, Paris 1903, 1–7.

29 Милена Полојац, *Римско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2024, 110.

30 Tac. Ann. 2.85. David Cherry, „Studies in Marriage Legislation of Augustus“, Master's thesis, University of Saskatchewan 1981, 28–29.

лед овог жестоког противљења, Август је био приморан да неколико пута изврши измене и ублажавања у садржају закона, у настојању да их прилагоди стварним потребама и интересима друштва. Отпор витезова достигао је свој врхунац када су они затражили потпуно укидање закона који се односе на бракове између различитих друштвених слојева – *lex Iulia de maritandis ordinibus*.

У овом контексту, разматрајући озбиљност ситуације и важност очувања стабилности и реда у Риму, Август коначно доноси одлуку да позове витезове на Форум. Овај догађај реконструира Омо уз помоћ дела Диона Касија. Август је најпре поделио витезове у две групе: прва група била је сачињена од очева породица, а друга од далеко бројнијих нежења. Почео је с изношењем аргумената који су почивали на неколико кључних тачака. Прво, подсетио је на величину и стабилност Рима које, како је нагласио, у великој мери зависе од поштовања традиционалних вредности и моралних начела. У његовој реторици, закони о браку нису били само формални прописи, већ и темељи који су одржавали јединство међу различитим друштвеним слојевима.³¹

Друго, Август је искористио историјске примере, указујући на пропаст градова и држава које су допустиле деградацију својих моралних вредности. Овим је желео да упозори витезове на могуће последице уколико се закони не прихвате. Оваква тактика је била усмерена на изазивање осећаја одговорности код витезова, али и на јачање њиховог уверења да подржавајући његове мере доприносе општем добру. Међутим, оно што је можда најзначајније јесте Августова способност да своје политичке циљеве представи као личне жртве за добробит Рима. У својој беседи је нагласио да је његова одлучност у спровођењу закона израз његове бриге за будућност Рима, а не пука демонстрација моћи. На тај начин је успео да наметне идеју да супротстављање овим законима није само чин отпора његовој власти, већ и угрожавање стабилности Рима као целине.³²

Август је говор завршио чувеним речима којима се обратио другој групи витезова, нежењама: „Ако ме ви заиста волите, ако ова титула оца, коју сте ми доделили, није само празно ласкање, већ истинска част, онда пожелите да постанете супрузи и очеви, како бисте и ви имали удела у овом надимку и омогућили ми да га носим са правом и искреношћу“.³³

31 L. Homo, 249–252.

32 Ibid., 252.

33 Ibid.

Овакав реторички потез улио је Августу наду да ће Римљани коначно схватити озбиљност ситуације и важност његових закона. Нажалост, то се показало далеко од истине. Због тога је Август одлучио да не остане само на речима, већ да предузме конкретне кораке. Схватио је да, ма колико снажна била, реторика није довољна да преокрене ситуацију, те је морао да делује на начин који ће оставити дубок утисак на друштво и даће му неопходну легитимност да настави своје реформе.

Неколико месеци након представе на Форуму, два конзула, Марко Папије Мутил (*Marcus Papius Mutilus*) и Квинт Попеј Секунд (*Quintus Poppeius Secundus*), на Августову иницијативу, 9. године пре нове ере предлажу закон који је требало да оконча дугогодишњу борбу против депопулације и деградације морала. Закон је носио име *lex Papia Poppaea*, а његове одредбе су предвиђале ублажавање санкција *lex Iulia de maritandis ordinibus* као и увећање награда за бракове с децом.³⁴

4. САДРЖИНА КАДУКАРНИХ ЗАКОНА

Као и већину античких закона, кадукарне законе је тешко реконструисати због бројних недостатака у сачуваним текстовима. Претпоставља се да су били обимни, а Марцијан (*Aelius Marcianus*) једном приликом цитира тридесет пето поглавље *lex Iuliae*, што нас упућује на претпоставку да је овај закон имао најмање тридесет пет поглавља, а вероватно и више.³⁵

У литератури се закони *lex Iulia de maritandis ordinibus* и *lex Papia Poppaea* представљају као једна целина под називом *lex Iulia et Papia*. Још један назив који се може срести у литератури је *leges caducariae*, по термину *caduca* којим се означавају добра које лице није наследило због непоковања закону.³⁶

Кадукарним законима се првенствено захтевало склапање бракова између Римљана уз истовремено примењивање санкција за особе које нису у браку. У њима се издвајају три категорије лица: *caelibes* (мушкарци и жене који нису ступили у брак), *orbi* (особе у браку без потомства) и *patres solitarii* (родитељи који имају децу али више нису у браку). Санкције су највише погађале *caelibes*, оне који су занемарили законом обавезан брак – санкционисани су тако што су губили могућност да тестаментом наследе добра (*incapacitas*).

34 *Ibid.*

35 D.23.2.19. *Marcianus libro 16 institutionum.*

36 Ante Romac (prir. i prev.), *Ulpijan. Knjiga Regula*, VPO, Zagreb 1987, 17, 1.

Друга категорија лица, *orbi*, имала је могућност да наследи једну половину добара.

Кадукарни закони, иако су најчешће повезивани са обавезом склапања бракова и рађањем потомства, задирали су и у друга важна подручја римског права, чиме су имали значајан утицај на друштвену и правну структуру Рима. Њихова примарна намера била је да подстакну рађање и одржавање римске породице у оквиру строго дефинисаних друштвених норми, али они су, у ствари, обухватили и друге аспекте живота грађана који су били уско повезани са друштвеним статусом и правима наследства.

Један од кључних аспеката који је био укључен у кадукарне законе јесте њихов утицај на манумисије. Наиме, слободно и вољно ослобађање робова (*manumissio*) било је регулисано тако да су робови који су ослобођени од стране свог господара или господарице морали задовољити одређене друштвене обавезе. Ово је био важан корак у осигуравању да ослобођени робови не постану оптерећење за државу, већ да наставе са продуктивним животом који би допринео римској заједници.

Поред закона *lex Iunia*, касније су донети и *lex Fufia Caninia* (2. године пре нове ере) и *lex Aelia Sentia* (4. године нове ере). Законом *lex Fufia Caninia* ограничен је број робова који се могу ослободити тестаментом, док су законом *lex Aelia Sentia* отежани услови за ослобађање уопште и за стицање грађанства. Овај закон је прописивао да робови који су ослобођени, али су претходно били кажњавани, могу стећи само положај перегрини дедитиција.³⁷

Доношење ових закона не би имало смисла да сам њихов заговорник, Август, није тежио у њима осликаним идеалима. Његов концепт моралног препорода био је дубоко укорењен у његовој личности и владавини, што је показивао како поступцима тако и самим законима које је доносио. Август није само веровао у значај обнове традиционалних римских вредности и породица, већ је и својим делима покушао да одржи те идеале.

Август је унуку чувеног римског говорника Хортензија (*Quintus Hortensius Hortalus*), чије је сиромаштво било познато у Риму, поклонио 1.000.000 сестерција са циљем да се ожени и изроди потомство, а он је то и учинио, добио четири сина и јавно се захвалио Августу за тај подстицај. Овај гест илуструје да је Август увек био спреман на материјалну подршку грађанима зарад њиховог повратка традиционалним породичним вредностима, које су у време Републике сматране основом стабилности друштва.³⁸

37 K. M. T. Atkinson, 373.

38 Tac. *Ann.* 2.37.

Принцепсова морална строгост није била само у симболичним подухватима; он је и своје окружење присиљавао да се потчини његовим принципима. Када је сазнао да је његов омиљени ослобођеник био укључен у прељубу са угледном госпођом, Август га је натерао на самоубиство.³⁹ Овај поступак јасно показује да није имао толеранције за понашање које је сматрао неприхватљивим, чак и ако је то значило елиминацију оних који су му били најближи.

Приликом анализе старих правних норми, посебно када је у питању интерпретација текстова као што су кадукарни закони, један од највећих изазова је изворна недостатност и трансформација њиховог значења. Проблем који се јавља у овим анализама је делатност компилатора и њихова тенденција да убацују или промене делове текста. Уместо да се чврсто држе оригиналних одредби, правници често додају нове елементе, чиме је могуће угасити првобитна значења или концепте.

Наше знање о правном тексту кадукарних закона остаје недовољно. Истраживачи попут Астолфија (*Riccardo Astolfi*) изражавају опрезност у приступу овим текстовима, користећи изразе као што су „вероватно“ или „можда“.⁴⁰

4.1. Одредбе кадукарних закона

Кадукарни закони су регулисали различите аспекте живота и имовинских права, посебно у ситуацијама када није било наследника или када су људи били под одређеним правним статусима. Ове норме су покривале неколико важних овласти.

Прва значајна категорија биле су норме о обавези брака. Ове одредбе су прописивале обавезу за одређене особе да закључе брак, уз могуће санкције за оне који се не би придржавали овог правила.⁴¹

Норме о брачним забранама чиниле су другу групу одредби, као и санкције за брак који би био склопљен упркос тим забранама. Ова правила су се односила на друштвене и породичне норме које су регулисале међусобне односе, као и правне и моралне границе брака у друштву.⁴²

Затим, трећа група биле су норме о породици и потомству. Ове норме су регулисале друштвени статус особа без деце и правне последице за породице које нису имале потомство. У склопу ових норми дефинисани су појмови попут *orbi* и *patres*.

39 Suet. *August.* 31.

40 Riccardo Astolfi, *La lex Iulia et Papia*, CEDAM, Padova 1986, 316–320.

41 D.23.2.19.

42 D.23.2.44.

Следећа група норми биле су санкције и изузеци – предвиђале су казне за оне који крше прописане норме, али су истовремено омогућавале одређене изузетке. На пример, изузеци су могли бити примењени на војнике или људе који су обављали јавне функције ван Рима.

Систем кадукарних добара представљао је посебну категорију имовине која није могла бити наслеђена од стране нежења. Ова имовина је била регулисана правилима која су одређивала коме ће бити пренета ако није било законских наследника. У склопу ових прописа појављује се фискални интерес и државна својина. Држава је имала посебан интерес за кадукарну имовину, посебно када није било наследника, јер је она представљала потенцијални извор прихода.⁴³

Низ одредаба био је посвећен питањима о статусу ослобођеника, и ове норме су регулисале права ослобођеника, њихово право на наслеђивање и статус у односу на патрона (господара). Ово је било важно за разматрање односа између ослобођеника и господара који су их ослободили.

За крај, кадукарни закони, конкретно *lex Papia Poppaea*, уносе и појам *ius liberorum* (право преко деце). Овај закон је давао одређене повластице родитељима, укључујући права која су се односила на њихово учешће у јавним функцијама.⁴⁴

Кадукарни закони су увели низ повластица за римске грађане. Рецимо, слободне жене са троје деце су биле ослобођене туторства и могле су да прихвате заоставштину, а исто право се примењивало на ослобођенице са четворо деце.⁴⁵

Мушкарци који су у Риму имали троје живе деце, у Италији четворо, или петоро у провинцијама – могли су да избегну дужност да буду тутори или старатељи. У број деце увек су се рачунали потомци који су страдали на бојном пољу, јер је у римској традицији укоренење мишљење да у вечној слави живе људи који су свој живот дали за римску државу.⁴⁶

5. ЗАКЉУЧАК

Комплексност и дубока противречност римског друштва у доба Августа очевидна је, посебно у контексту настојања да се законима

43 R. Astolfi, 316–320.

44 Мила Јовановић, „Чувено римско *Ius liberorum*“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 40–41/2001, 64–80.

45 Ante Romac, 3.

46 I.1.25.pr.

регулише приватни и јавни морал. *Lex Iulia de adulteriis coercendis* и слични закони нису само одраз Августове тежње ка обнови републиканских вредности, већ и његове намере да осигура политичку стабилност и учврсти власт у једном друштву које је било у сталној трансформацији. Ипак, сами закони, ма колико тежили моралној реформи, били су далеко од тога да успеју у свом задатку, јер су функционисали у контексту који је већ одавно изгубио своју традиционалну основу.

Друштвени пејзаж Рима у време Августа био је обележен мешавином различитих народа, обичаја и религија, што је неминовно довело до слабљења старих републиканских идеала. Иако су Августови закони формално били усмерени ка очувању старих вредности, у суштини су служили као инструмент његове политичке агенде. Они су представљали више симболички акт, покушај да се утиче на друштвену свест, него што су били правно делотворни у пракси. На крају, може се закључити да су Августове реформе означиле почетак новог доба – доба у којем је национални и републикански морал уступио место универзалним империјалним вредностима. Уместо да се врати прошлости, Рим је морао да прихвати нову стварност, у којој су стабилност и интеграција разноврсних друштава биле важније од одржавања традиционалних моралних кодекса. Август је тиме успео да успостави темеље једне нове идеологије која је, иако лишена републиканских корена, обезбедила континуитет и дуготрајност римске цивилизације.

Овај процес, са свим својим контрадикцијама, показује како политичке и моралне вредности пролазе кроз трансформацију када се сусретну са изазовима новог историјског контекста. Августова ера тако остаје сведочанство о тензији између идеала и реалности, између републиканског наслеђа и империјалне будућности.

Уз све своје формалне покушаје да обнови републиканске вредности, Август је истовремено прикривено грабио ка стварању империје универзалног карактера. Његове реформе, ма колико се чиниле усмерене ка прошлости, у суштини су обликовале будућност Рима као мултинационалне и мултикултуралне државе. У таквом контексту било је готово немогуће вратити старе националне и републиканске моралне обрасце, јер су сами темељи друштва били измењени. Империја је постала природан одговор на изазове једног растућег и све комплекснијег света, а закони који су настојали да ојачају републиканску моралност остали су симболични подсетник на време које је неповратно прошло.

Овај однос између закона и стварности верно је дочаран у речима Јувеналовог (*Decimus Iunius Iuvenalis*) саркастичног посматрача,

који узалуд призива законе: „Јулијски законе, где си? Зар спаваш?“, док му проститутка Ларонија (*Laronia*), с дозом горке ироније, одговара: „Да срећни смо вала!“⁴⁷

Овај дијалог не само што осликава неуспех Августових закона у пракси, већ и сведочи о дубокој трансформацији друштвене свес-ти, која је коначно прихватила нову стварност империјалног Рима. На крају, Августова владавина остаје парадигма амбициозне, али унутрашње супротстављане политике – покушаја обнављања старих вредности који је, у суштини, поставио темеље новог поретка. У овој напетости између традиције и иновације лежи суштина Римског царства, које је, почевши од Августа, постало симбол универзалности и историјског континуитета.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

- Ante Romac (prir. i prev.), *Ulpijan. Knjiga Regula*, VPA, Zagreb 1987.
Edward Poste (Transl. and Commentary), *Gaius. Institutes of Roman Law*, Clarendon Press, Oxford 1904.
Riccardo Astolfi, *La lex Iulia et Papia*, CEDAM (Casa Editrice Dott. Antonio Milani), Padova 1986.
Paul Girard, *Pauli Sententiae, Textes de droit romain*, A. Rousseau, Paris 1903.

ЛИТЕРАТУРА:

- Младен Атанасијевић (прев. с латинског), *Квинт Хорације Флак. Целокујна дела I*, Народна библиотека „Вук Караџић“, Крагујевац 2005.
Kathleen Atkinson, „The Purpose of the Manumission Laws of Augustus“, *The Irish Jurist* 1966.
Paul Gide, *Etude sur la condition privée de la femme*, L. Larose Et Forcel, Paris 1885.
Paul Girard, *Manuel élémentaire de droit romain*, Librairie Arthur Rousseau, Paris 1918.
Zdeslav Dukat (prijev. i bilješke), *Plutarh. Usporedni životopisi*, August Cesarec, Zagreb 1988.
Annalize Jacobs, „Maritus v Mulier: The Double Picture in Adultery Laws from Romulus to Augustus“, *Fundamina* 2015.
Мила Јовановић, „Чувено римско *Ius liberorum*“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* књ. 40–41/2001, 64–80.

47 Iuven. Sat. 2.37.

- Nina Kršljanin, „Adultery as a Crime in the Western World and Beyond: From a Man’s Property to (In)Fidelity, from Discrimination to Decriminalization“, у: Dragica Vujadinović, Antonio Alvarez del Cuvillo, Susanne Strand (yp.), *Feminist Approaches to Law: Theoretical and Historical Insights*, Springer, Cham 2023, 129–150.
- Marjanca Pakiž (prir. i prev.), *Decim Junije Juvenal. Satire*, Fedon, Beograd 2009.
- Милена Полојац, *Римско љраво*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2024.
- Frederick Shipley (Engl. transl.), *Velleius Paterculus. Compendium of Roman History. Res Gestae Divi Augusti*, Harvard University Press 1924.
- Frederick Thomson (English transl.), *Suetonius Tranquillus. De Vita Caesarum*, George Bell and Sons, London 1909.
- Susan Treggiari, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Clarendon Press, Oxford 1991.
- Léon Homo, *Problemes sociaux de jadis et d’a present*, Flammarion, Paris 1922.
- Earnest Cary (English transl.), *Cassius Dio. Roman History*, Heinemann / Macmillan, London – New York 1914.
- Earnest Cary (English transl.), *Dionysius of Halicarnassus. The Roman Antiquities*, Harvard University Press / W. Heinemann Ltd, Cambridge – London 1960.
- Љиљана Црепајац (прев.), *Корнелије Тацити, Анали*, СКЗ, Београд 1970.
- David Cherry, „*Studies in Marriage Legislation of Augustus*“, Master’s thesis, University of Saskatchewan 1981.

Miloš IVKOVIĆ*

AUGUSTUS’ MARITAL LEGISLATION

Summary

This paper examines the marriage and inheritance laws introduced by Octavian Augustus as part of his broader efforts to reinforce traditional Roman values following the collapse of the Republic and the establishment of the Principate. The study focuses on the *lex Iulia de maritandis ordinibus* and *lex Papia Pop-paea*, which were designed to encourage marriage and procreation among the Roman elite while discouraging celibacy and childlessness through legal incen-

* The author is a first-year undergraduate student at the Faculty of Law of the University of Belgrade, milosivkovic011@outlook.com. This paper was developed from a seminar paper for the study group in the course of Roman Private Law, led by Professor Dr Valentina Cvetković Đorđević, at the University of Belgrade Faculty of Law, during the first year of undergraduate academic studies.

tives and penalties. These laws were a response to concerns over declining birth rates, changing social norms, and perceived moral decay that had intensified during the late Republic. The paper explores the historical and political context in which these laws were enacted, their key provisions, and the mechanisms used to enforce them. It also delves into the broader social and economic impact of these measures, particularly their effects on the Roman aristocracy and the overall structure of Roman society. While Augustus framed these reforms as a return to traditional values, they often conflicted with the realities of Roman life and met resistance from the very elites they were meant to regulate. Ultimately, this paper analyzes why these laws, despite their ambitious objectives, failed to produce lasting change and were met with significant opposition. It also considers their long-term consequences for Roman legal and social structures, shedding light on how Augustus' legislative efforts shaped the evolution of imperial governance and societal norms in the centuries that followed.

Key words: *Octavian Augustus*. – *Society*. – *Lex Iulia de maritandis ordinibus*. – *Lex Papia Poppaea*. – *Values*.

Рад приспео / Paper received: 24.1.2025.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 2.3.2025.